

mérsékleteit véli fölfedezni, s akkor a „második” korszak valaminek a végleges eltűntéről, de tanulságok örök érvényéről szól. Ezzel akár azt is mondhatjuk, a kereszténység több évezredes történetébe keres visszacsatolást; személy szerint azonban nem érzem hivatottnak magam, hogy akár ezt a kérdést is e dolgozat keretében behatóbban vizsgáljam. Elégedjünk meg ennyivel: a tragikum-fogalom klasszikus érvénnyel változott történetivé Pilinszky lírájában, hogy azután – sugárzó alapként – az egyéniség kérdéskörének árnyaltabb kibontakozását segítse, az alkotó s az alkotói közeg alapvető változásai közepette.

TANDORI DEZSŐ

REGÉNY? ÖNÉLETRAJZ? IRODALOMTÖRTÉNET?

VAS ISTVÁN: MÉRT VIJJOG A SASKESELYŰ?

A műfaj kérdése

Vas István regénynek nevezi a *Mért vijjog a saskeselyű?* -t, azt a szokatlanul nagyméretű munkáját, amelyben már harmadszor tér vissza élete legizgalmasabb s leggazdagabb korszakának, ifjúkorának az eseményeihez. A műfaj megjelölése kétségtől az alkotó legsajátabb s aligha vitatható joga, ezért hát egyelőre be kell érünk azzal a megjegyzéssel, hogy más oldalról tekintve, a *Mért vijjog a saskeselyű?* a magyar próza legszebb s legértékesebb hagyományát, a Kemény Jánostól s Bethlentől kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen máig ívelő nem-fiktív elbeszélő prózáét folytatja. Hiszen Vas István a maga nevében szerepel a kétkötetes elbeszélésben, akárcsak a legtöbb főszereplő: Kassák és Kassákné, Illyés, Radnóti, Babits, Füst Milán és legfőképpen Kassák Eti, másrészt ami talán még sokkal lényegesebb: a mű alaptémája ugyanaz, mint minden jelentős önéletírásé, az elbeszélő a maga identitását próbálja megvilágítani és körülírni.

Az identitásnak ez a kérdése azonban oly bonyolult, a maga múltbeli énje faggatásakor s boncolásakor Vas István oly áthatolhatatlan, csalános-tüskés bozótba hatol belé, hogy é:thető óvatossága, a regény-minősítés védőpajzsa mögé rejtőzése. Egyébként is, a főhős sorsának alakulása, szakítási kísérletei az őt körülfogó családi, társadalmi, szellemi közeggel, e kísérletek változó sikerei és kudarcai, s végül is az a minőségi ugrás, mely az ifjú hős életében bekövetkezik, nemcsak a sikeres önéletírások, hanem egyfajta regénytípus cselekményvázát is idézi. Egyszerűbben szólva, a huszonéves Vas István itt elbeszélte története nemcsak egy önéletírás-hőse, hanem akár egy regényhőse is lehet.

Ráadásul Vas István tökéletesen birtokában van azoknak az eszközöknek, melyekkel egy realista regényíró a maga regényvilágát s regényhősét elevenen elének állíthatja. A *Mért vijjog a saskeselyű?* legfeltűnőbb sajátja e tekintetben, hogy írója egyaránt mestere az elbeszélésnek s az elbeszélését minduntalan megszakító, már-már az elbeszélésnél is fontosabbá váló elemző-komentáló prózának. Az elbeszélő szakaszok egyébként valóban inkább regényírot mintsem önéletírot idéznek, mert hiszen Vas István olyan biztonsággal, olyannyira tétovázás nélkül ír le négy-öt évtizeddel a megírás pillanata előtt lejátszódott jeleneteket, mintha a jelenről vagy a közelmúltról szólna. Alig lelni nyomát nála az önéletírások hitelességét bizonyítani kívánó tétovázásnak, az emlékezés esendőségét jelző közbevetéseknek; meggyőző biztonsággal hangzik el például Kassák szájából Drégelypalánkon az a mondat, amely – az elbeszélés logikája szerint – kiindulópontja a későbbi tragédiáknak.

De Vas István regényét, paradox módon, nem az elbeszélés fordulatai, hanem az elvontabb, értekező szakaszok teszik hallatlanul izgalmas olvasmányá. Vas könyvét Hercule Poirot figurájára hivatkozva indítja, utóbb beszámol arról, hogy mennyi izgalmat talált egy fontos filológiai dolgozatban s hogy megképzett benne, érdemes volna hasonló módon, legalább

annyira izgalmasan írni; megint másutt Babits detektívregény-olvasó szenvedélyéről számol be. Hozzátehetne volna még – ha nem vált volna az évtizedek során a frankománia ellenségévé – a Wittgenstein helyett amerikai thrillereket olvasó Jean-Paul Sartre nevét. De akárhogy is, a példa láthatólag megihlette Vas Istvánt; könyvének legnagyobb újdonsága, hogy a szellemi rejtélyt – vagy rejtélyeket – egy bűnügyi nyomozó makacságával, ravaszságával, kitartásával igyekszik megoldani.

Regény?

A történet nagyjából ismert, leglényegesebb mozzanatait olvashattuk az *Elveszett otthonok*ban és a *Nehéz szerelemben*. Sőt, Vas István sok mindent tudottnak feltételez, s így az olvasó, aki a *Mért víjog a saskeselyű?* előzményeit nem ismeri, olykor következtetésekre, találgatásokra kényszerül. A fontosabb pontok azonban teljesen világosak: a zsidó család hagyományainak bizonyos fokú elfogadása, viszont az üzleti életet választó apa életformájának teljes elutasítása; csatlakozás Kassák köréhez, utóbb szakítás Kassákkal, majd néhány évre rá, Kassákné közvetítése nyomán, bizonyos modus vivendi; szerelem és házasság; vonzalmak és barátságok; s legvégül a kettős tragédia, a háború kitörése és Eti halála.

Az elbeszélő Vas István ereje a jelenetek megformálásában rejlik. A történetet többnyire – a hagyományos realista regény módszerét követve – részletező, drámai jelenetekben adja elő. Rendkívül szuggesztív szinte mindegyik; a szokásos vasárnapi családi ebédek, a Hold utcai esték, az erdélyi nyaralás és a két másik, Kassákkal együtt töltött nyár, a szentendrei és a drégelypalánki, az angyalföldi flört, a körúti konfliktus és a bordélyházi éjszaka. Ráadásul Vas István előre- és visszautalásokkal erősíti föl e jelenetek hatását; Kassák durva és igazságtalan kitörése nevelt lánya ellen olyan sokszor kerül például szóba, hogy az olvasó végül is kénytelen-kelletlen el-

fogadja a narrátor álláspontját annak a pillanatnak a minde. t meghatározó jelentőségéről.

A magánélet elbeszélésekor a regényíróé a szó, vagyis az elmondottak hitelességét kizárólag a művészi megjelenítő erő adja. A regényíró – a *Mért vijjog a saskeselyű?* szerzője – önálló világot teremt, melynek megvan a maga belső logikája, összefüggésrendszere, így az olvasó az egyes mozzanatokat csakis úgy ítélheti meg, mint ennek az egésznek a részeit. A külső viszonyítás – a befogadó tapasztalataival és ismereteivel való viszonyítás – tehát csakis a regényvilág egészére vonatkozhat.

Merőben más a helyzet azokkal a szakaszokkal, amelyek az irodalmi élettel s magával az irodalommal foglalkoznak. Ha a szépírói eszközeivel él is, Vas István ezekben a részekben olyan eseményekről ad számot, amelyek más forrásokból is tudottak és ellenőrizhetők, s amelyek egy objektív szándékú irodalomtörténetnek is részei, vagyis – arisztotelészi értelemben – a történetírás területére tartoznak.

Vas érdeklődése e tekintetben kettős, egyaránt izgatják az irodalmi élet eseményei s maguk a művek. Kettős természetesen a megközelítés is, egyik részét a tények előadása teszi, a másikat a tények s művek elemzése, kommentálása, megítélése.

Szubjektív irodalomtörténet

A *Mért vijjog a saskeselyű?*-ben Vas István azt a szubjektív irodalomtörténetet folytatja, amelyet a *Nehéz szerelemben* elkezdett. A líra regényének nevezte azt a könyvet, nyíltan kimondva, hogy ami az irodalomból valóban érdekli, amit a magyar irodalomban jelentősnek tart, az a lírai költészet. Elsősorban természetesen arról a korszakról kíván szólni, amelynek ő maga is része és részese, vagyis a harmincas évek magyar lírájáról, az akkor alkotó nagy költőkről s a feltörekvő új

nemzedékről. Ahhoz azonban, hogy saját nemzedékéről és kortársairól szólhasson, meg kell határoznia irodalmi értékrendjét, kiválasztani a múltból s a közelmúltból azokat az alkotókat, akiket rokonának, ősének érez.

Vas tudatosan vállalja a magyar költészet folyamatosságát, az *Ómagyar Mária siralomtól* egészen a modernekig. Irodalomtörténete karakterét eme folyamatosság hirdetése mellett néhány alapvető választása határozza meg: Berzsenyi, Arany, Babits, Kosztolányi, Füst Milán vállalása, másfelől Ady s a modernista törekvések határozott elutasítása. Vezérlő csillaga Arany János; nyomatékkel jelzi ezt már a könyv címe is, mely idézet a ritkán emlegetett *Keveházából*. Aranyról jó néhány-szor szó esik, de minden elemzésnél jobban mutatja Vas vonzalmát az az anekdota, melyre láthatólag rendkívül büszke: Hold utcai alkalmazottjuk szentül meg van győződve arról, hogy a szobájában található Arany-portré az ifjú költő nagypapját ábrázolja.

Aranyt választva Vas István nemcsak a *lobogónk Petőfi* leegyszerűsítő szemléletével szegül szembe, hanem a *Buda halála* írójának korszerűtlenségét hangoztató irodalomtörténeti szemlélettel, és a *Kisebbségben* Németh Lászlójával is. Mint ahogyan szemben áll élesen Némethtel Ady és Babits megítélésében is. Adytól való idegenkedése, lényegét tekintve, alighanem poétikai természetű, Babits iránti rajongása viszont többértűnek látszik – legalábbis a könyv alapján –; a lírikus éppúgy vonzotta, mint az esszéista s maga az ember.

A harmadik pont, ahol Vas István felfogása élesen ütközik más határozott véleményekkel, az avantgarde elutasítása. Erről már részletesen szólt a *Nehéz szerelemben*, ezúttal csak megerősíti álláspontját, egyetlen legyintéssel elintézve az ellenvéleményeket. De itt már nemcsak irodalomtörténetről nyilatkozik, hanem a saját költészetéről is. Mielőtt azonban erre fordítanánk a szót, ki kell térnünk röviden József Attilával való viszonyára is. Vas, könyveinek tanúsága szerint, feltétlen elismeréssel fogadta József Attila költészetét, a kortársak több-

ségénél jobban felismerve jelentőségét. Személyes kapcsolatuk azonban nem volt zavartalan, aminek következtében a *Mért vijjog a saskeselyű?* egészen másféle képet rajzol József Attila alakjáról s az irodalmi életben vitt szerepéről, mint amelyet másutt megszoktunk; de éppen így, vagyis távolságtartásával járul hozzá a makacsul élő legendák József Attila-képének módosításához.

Az a kép, melyet Vas István a magyar költészetről ekként kialakít, élesen eltér a legtöbb bevett és terjesztett értékrendtől. Amin aligha csodálkozhatunk, mert hiszen maga is határozott karakterű s jelentős lírikus lévén, szükségképpen a saját alkotói törekvéseinek aspektusából vizsgálja a líra birodalmát. Felfogása bizonyosan vitatható, különösen azokon a pontokon, melyeket fentebb kiemeltünk, de költészetképeének koherenciája kétségtelen. Nemcsak a magyar líra azon vonulatainak egységét és erejét érzékelteti, amelyet Vas mindenkifelett szeret és nagyra tart, hanem végül is az ő költői arcélét is pontosan kirajzolja.

Kortársak között

Az elődöknél jóval részletesebben szól könyvében Vas István azokról a lírikusokról, akik – tágabb értelemben – kortársainak nevezhetők. Így például Illyésről (bár az ő esetében inkább a közéleti íróról, mint a költőről), azután Radnóti-ról, Zelk Zoltánról, Weöres Sándorról, Kálnoky Lászlóról, Jékely Zoltánról, Takáts Gyuláról, Forgács Antalról, Hajnal Annáról vagyis főképp azokról, akik Vas Istvánnal együtt a Nyugat ún. harmadik nemzedékét alkotják. Vas oly sokat beszél a különféle nemzedéki csoportosulásokról, az antológiákról, a Nyugat vonzásáról, a Válasz Sárközi György intenciói szerint működő laza csoportosulásáról, az Argonauták társaságáról, vagyis azokról a különböző karakterű társaságokról, amelyekhez szorosabban vagy lazábban tartozott, hogy az

olvasó előtt végül is teljesen egyértelművé válik: a *Mért vijjog a saskeselyű?* ifjú hősenek legalapvetőbb törekvése a társkeresés, állandó törekvés arra, hogy szervesen beilleszkedhessék valamilyen kisebb vagy nagyobb közösségbe. Ha ehhez hozzáteszük még, hogy a kortársak esetében nagyrészt köztünk élő (vagy legalábbis a könyv megírásának s folyóiratbéli publikálásának pillanatában még köztünk élt) lírikusokról van szó, akkor korántsem érthetetlen, hogy e költőkről, s velük összefüggésben a maga költészetéről írva, Vas István másféle hangot üt meg, mint regénye további passzusában. Nemcsak a tekintetben, hogy hosszan és részletesen szól egy-egy kötet vagy antológia megjelenéséről, azután éppoly részletezően a kritikai visszhangról – hozzátéve mindig a maga kommentárjait a versekről s a kritikákról is –, hanem a művek s jelenségek fontosságának megítélésén is. Mindehhez Vas István, emlékei mellett, a korabeli sajtót is segítségül hívja, sőt, többször hivatkozik a közelmúltban megjelent összefoglaló tanulmányokra is.

Vas igényessége, sőt szigora, mely az irodalmi-művészi jelenségek leírásakor szinte mindig hibátlanul működik, a kortársakról szóló fejezetekből mintha nyomtalanul eltűnt volna. Aligha lehet kétségünk afelől, hogy Vas valóban azok közé tartozott, akik Weöres Sándor értékét már a kezdet kezdetén felismerték, s hogy mai véleménye lényegében megegyezik az akkorival. A részletelemzésekben sem igen találunk kivetnivalót, mindig örömmel követjük az írókat, amikor Jékely vagy Takáts Gyula vagy Kálnoky líráját méltatja. Az ekként kialakult összkép azonban olyan meghökkentő, hogy gyanút kelt a részletek igazsága felől: a nagyszerű művek sorozatából ugyanis, a *Mért vijjog a saskeselyű?* írójának optikája szerint, valóságos aranykor kerekedik, melynek nemhogy a magyar, de még a világirodalomban is alig akadhat párja.

Nyilvánvaló, hogy Vas István itt más mércével dolgozik, mint a múlttól vagy a félmúltól szólva, hogy a kortársairól készíti ezt térképéhez más léptéket használ, mint a múlt század vagy a századelő lírájáról készítettekhez. Vagyis ilyenkor az

olvasónak is léptékeft kell váltania, ami persze nem is olyan nehéz, hiszen az értékítéletek amúgy is mindig vitára: helyeslésre vagy tagadásra ingerelnek.

A tónusváltás azonban megtöri a könyv egységét. Ugyanaz történik, amit az *Egy ember élete* Kassákjánál, vagy a *Vallomások* Rousseau-jánál is megfigyelhetünk: akár a távlat hiánya, akár a nem eléggé féken tartott indulat (ami rokonszenv éppúgy lehet, mint ellenszenv) más hangnembe transzponálja az elbeszélő alaptónusát.

Eszmei harcok

Még sokkal nehezebb az elbeszélő feladata, amikor a harmincas éveknek azokról az eszmei harcairól számol be, amelyeknek az írók voltak a főszereplői. Sok minden kavargó abban a közegben, ahol a *Mért víjog a saskeselyű?* főhőse mozog, eszmék ütköznek s váltják egymást a nagy történelmi fordulatok hatására, szellemi frontok szerveződnek, magas nívójú s provinciális viták gyűrűznek. Vas István figyelmét elsősorban a népi írók mozgalma s a népiesek akcióihoz kapcsolódó politikum köti le, Illyés Gyula nevezetes Észak-baranyai jegyzeteitől (melyek 1933 júliusában íródtak) egészen a zsidótörvények körül kialakuló csatározásokig.

A könyv módszere itt is rendkívül összetett: Vas természetesen saját emlékeiből indul ki, azután újraolvassa s kommentálja a harmincas évek gyűjtő hatású szövegeit, de segítségül hívja azokat az újabb tudományos igényű dolgozatokat is, amelyek rendszerezni próbálják a korszak ideológiai zűrzavarát. Olyan témákról van szó – a népies-urbánus ellentét, irodalom s hatalom viszonya –, amelyek mai irodalmi életünkben is rendkívül elevenek; minden megállapítás, minden szó sebeket vagy legalábbis érzékeny felületeket horzsol, vagyis Vas szinte lehetetlen feladatra vállalkozik, amikor utat próbál vágni önmagának s olvasóinak ebben az áthatolhatatlan szöve-

vényben. Annál is inkább, mert elbeszélésében szövegek s magatartások vizsgálata elegendik.

Vas egyszerre merész és óvatos. Belevág oly témákba, amelyeket a legtöbben megkerülnek, vagy ha szóba hoznak, eleve szélsőséges elfogultsággal teszik, tekintettel van azonban bizonyos érzékenységekre. Helyzete – pontosabban, könyve hőséne helyzete – egyébként is felemás, mert származása, melynek súlya a leírt korszakban egyre növekszik, más tábor felé húzza, mint vonzalmi. Legkirívóbb példa erre a Szép Szó és a Válasz áldatlan ellentéte és csatája, amelynek során a fiatal költő – Fejtőék hívását elutasítva, s inkább Sárközi György szigorának engedve – végül is a Válaszhoz csatlakozik. A magyarázat, amelyet e választásra ad – hogy mint író a Válasz körében jobban elismerték –, nyilvánvalóan nem lehet teljes.

Az első szöveg, melyet a *Mért vijjog a saskeselyű?* alaposabban megvizsgál, Illyés híradása Baranya magyar lakosságának pusztulásáról, az egykéről, az a Nyugatban megjelent írás, mely évekig tartó vitákat indított el. Illyés már a *Nehéz szerelemnek* is egyik főszereplője, ha ugyan nem a legfontosabb szereplője volt, egyénisége és tevékenysége láthatólag ellenállhatatlanul vonzza Vas Istvánt, hiába távolodtak el egymástól a baráti érintkezés évei után. Ez a többé-kevésbé titkolt vonzódás magyarázza az emlékező-komentáló író erőfeszítését, hogy minél tárgyilagosabban s árnyaltabban adjon számot Illyés szerepléséről s korabeli közéleti írásairól. Az észak-baranyai állapotokat előadó Illyés-írásból Vas még így is elsősorban a magyar–nem magyar ellentétpárt hallja ki, arra a gondolatmenetre figyelve, amely a magyar parasztok pusztulásával a svábok gyarapodását állítja szembe. Holott van Illyés naplójegyzetének egy másik súlypontja is: a földreform követelése, mely egy lehetséges megoldás felé mutat.

Aligha meglepő persze, ha az ifjú költő, akinek magyar voltát kezdik kétségbe vonni a harmincas évek faji alapon álló eszmei mozgalmi, éppen erre a hangra figyel. Mégis csak sajnálhatjuk, hogy a *Mért vijjog a saskeselyű?*, mely oly apró-

lékosan számol be egy-egy verseskönyv fogadtatásáról vagy egy-egy fontos tanulmányról, nem szól valamivel bővebben az Illyést ért támadásokról, s egyáltalán, a népies-urbánus torzsal-kodás urbánuspárti megnyilvánulásairól. Tesz ugyan utalást arra, hogy az urbánusokat képviselő újságírók gyakran futtat-ták más vágányra a vitát és hogy mindennaposak voltak az övön aluli ütések. De oly futólagosan, hogy az olvasó túlzottan egyoldalú képet kap az eseményekről, s nem érti kellőképpen sem Németh László röpiratának jellegét, sem Babitsnak arra adott válaszát, sem az első zsidótörvény elleni értelmiségi tilta-kozás körüli indulatokat.

Nem Vas István hibája természetesen, hogy a könyvében említett vagy részletesen elemzett szövegek alig hozzáférhetők, hogy a *Miért vijjog a saskeselyű?* olvasóinak jó része nem ismeri őket. Másfelől az is érthető, hogy a hetvenes években meg-szólaló elbeszélő nem képes távlatból szemlélni elbeszélése hősének indulatait, hiszen az egész könyv megírását az akkori – s azóta is aktuális – alapkérdés, az identitás keresése indo-kolja. Mégis sajnálatos, hogy a *Kisebbségben* pusztán mint antiszemita irat jelenik meg a *Mért vijjog a saskeselyű?* -ben, hogy Vas hosszú és szellemes elemzéséből nem világlik ki, honnét indul ki Németh László – utóbb féktelen indulatokba torkolló – okfejtése, s hogy miként helyezkedik el ez a pamflet az életmű egészében.

Amennyire ingerültté teszi az elfogultság Németh Lászlóról szólva, annyira megbocsátóan s szeretettel ír minden alkalom-mal a *Kisebbségben* egyik fő célpontjáról, Babits Mihályról. Nem mintha Babits gyöngéit elhallgatná; bőven esik szó a Baumgarten-alapítvány körüli intrikákról s indulatokról. De a *Mért vijjog a saskeselyű?* olvasója számára Babits tónusa ki-válí az elfogultságok kórusából, a halálosan beteg költő, esen-dőségét legyőzve, tiszta tekintettel elemzi kora nagy kérdéseit, s ekként valóságos tragikus hőssé emelkedik a könyv világában.

Nincs helyünk itt még csak felsorolni sem azokat az izgal-mas és vitatott mozzanatokot, amelyeket Vas István könyve

bemutat, elemez és megítél. A legfontosabb, hogy beszél róluk, hogy a közvetlen tanú szemével láttatja azokat az eseményeket, amelyek a mai olvasók többsége számára már a múlt részei, de amelyeknek hatása alól aligha vonhatják ki magukat. A *Mért vijjog a saskeselyű?*-nek ezeket a mozzanatait mégsem tekinthetjük többnek, mint hozzájárulásnak egy vitához, adaléknak a magyar irodalom- és eszméletörténethez, egyedülállóan fontos tanúskodásnak egy korszak történetéhez. Hiszen a szerző maga sem titkolja elfogultságát, nyíltan bevallja, hogy vannak olyan jelentős modern alkotók – mint Ezra Pound vagy José Luis Borges –, akiknek közéleti szereplése – az ő számára legalábbis – egész életművüket beárnyékolja, még akkor is, ha politikai véleményük s irodalmi műveik közt nem mutatható ki közvetlen összefüggés. Vagyis a *Mért vijjog a saskeselyű?* informatív szakaszai majd mindig erősen szubjektívek, s csak ennek tudatában befogadhatók.

A műfaj győzelme ez a dokumentum fölött. De melyik műfajé végül is? A regényé? vagy az önéletírásé?

Önéletrajz?

Mert annyi bizonyos, hogy ha olvasói nagyobb részének érdeklődését az informatív s értékelő részek kötik is le, a könyv igazi témája egészen más. A *Mért vijjog a saskeselyű?* témája – a későbbi, az eseményektől időben jobban eltávolodott olvasók számára ez bizonyosan sokkal nyilvánvalóbb lesz, mint a maiaknak – ugyanaz, mint sok nagy, múlt századbeli regényé s minden önéletírásé: egy fiatalember útkeresése a világban, kísérletei önmaga megismerésére s a világban betöltött helye megértésére, annak a fejlődésnek a leírása, mely ütközések és válságok sora után valamiféle nyugvópontig vezet.

A regénybeli – vagy önéletírásbeli – Vas István célkitűzése teljesen világos: magyar költő akar lenni. Kettős harcot kell

megvívnia ahhoz, hogy ezt elérje, egyrészt önmagával, másrészt a szűkebb s tágabb társadalmi környezettel. A *Mért vijjog a saskeselyű?* valamennyi eleme, minden rétege erre a szálra fűződik fel, hiszen a lipótvárosi közeg szerepének elemzése, a „mi a magyar?” jellegű viták felidézése vagy a Szép Szó s a Válasz közti rivalizálás leírása éppúgy a főhős útjának állomásaival függ össze, mint a Sas utcai otthon vonzerejének érzékeltetése vagy a főhős és Eti szerelmének drámai erejű bemutatása. Kettős körben gravitál a könyv ifjú hőse: egy tágabb körben, mely őt jelentéktelen hivatalnoknak s származása megvallása miatt a társadalom többé-kevésbé idegen elemének tekintti, s abban a folyton módosuló szűkebb körben, mely lényegi attributumait elismeri. A hatások és ellenhatások, a vonzások és taszítások soha véget nem érő játéka adja így a *Mért vijjog a saskeselyű?* belső formáját.

Pontosabban, a belső forma egyik részét. Mert hiszen e formát a narrátor folytonos és nagyon is hangsúlyos jelenléte teszi teljessé. A narrátoré, aki immár a tágabb kör számára is egyértelműen: magyar költő. De aki mégis fontosnak tartja, hogy – miközben múltját felidézi –, megmagyarázza, s ekként megértse önmagát. Úgy, ahogyan a maguk múltbeli énjéről szólva, múltat, múlt és jelen összefüggéseit elemezve, az önéletrészek elbeszélői szokták.

Konklúzió helyett

Elégé nehéz feladat véleményt mondani, s akárcsak hozzátetűőleges értékítéletet alkotni a *Mért vijjog a saskeselyű?* -ről. Nemcsak azért, mert a könyv narrátora több helyűtt is alaposan ellátja a kritikusok baját, s régi meg újabb példákra hivatkozva, szinte előre kétségbe vonja a bíráló jogosultságát, hanem sokkal inkább a műnek a szabályokon átlépűő gazdagsága s bonyolultsága miatt. Ami megint egy újabb érv a szerzűő által adott *regény* megjelölés mellett, hiszen a modern *regény* már-már

alig definiálható; régi attributumait nyugodtan nélkülözheti, s szinte mindent magába tud fogadni, vagyis a jelenség egészét tekintve nem több, mint hosszú fiktív próza. Bizonyos azonban, hogy Vas István könyve még az ekként kitágított meghatározásba sem illik teljesen bele, hiszen vannak olyan szakaszai, amelyek fikciónak semmiképpen sem tekinthetők. Épp ebből adódnak, nézetük szerint, a könyv gyengéi, vitatható és vitatandó aspektusai.

Mindamellett, s mindezek ellenére, a *Mért vijjog a sas-keselyű?* jelentős mű, szabálytalanságaival s túlzásaival együtt a magyar irodalom legutóbbi korszakának egyik legfontosabb alkotása. Témagazdagsága, a sokfelé ágazó, de végül is egybesodródó szellemi nyomozás lenyűgöző olvasmánnyá teszi. Minden bizonnyal azért, mert Vas István saját sorsában s ifjúkora történéseinek esetlegességeiben valami tágaóbat, az irodalom egyik nagy témáját képes megmutatni. Ami persze már nem a szándékon, hanem a tehetségen, s ami abból következik, a teljesítményen múlik.

SZÁVAI JÁNOS